

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА ТЕХНІЧНОЇ КНИГИ

Видавництво «Техніка» в останні роки веде інтенсивні пошуки в напрямі збільшення виразності, оригінальності та функціональної ефективності оформлення книжок. Наприклад, художники видавництва включають у зовнішнє оформлення (обкладинки, оправи) інформаційні тексти, корисні для покупця, потенційного читача. Ці тексти можуть також збагачувати шрифтові та предметно-тематичні вирішення обкладинок. Наявність допоміжного тексту в шрифтових обкладинках безперечно розширює можливості створення оригінальних гармонійних композиційних варіантів. Збільшення варіаційних можливостей ґрунтується на тому, що з'являється ще один композиційний елемент, який відрізняється від інших шрифтових елементів обкладинки. Набраний компактно, порівняно невеликим шрифтом, інформаційний текст виглядає, як певна плашка, фактурна пляма. Завдяки цьому він контрастує з великим шрифтом назви книги. Конфігурацію набору інформаційного тексту можна варіювати у великих межах — від простих геометричних форм до складних (пригадаймо фігурні вірші)), влучно доповнювати композицію, асоціативно відбивати зміст.

З'являється можливість створювати ще один контраст — масштабів — між дрібним шрифтом інформаційного тексту і великим — назви видання. Дрібний шрифт забезпечує гармонійність переходу від шрифтів зовнішнього оформлення до кеглю основного набору книги, надає обличчю книги певної «поліграфічності». У виданнях науково-технічної літератури інформаційний текст підкреслює ділову, функціональну спрямованість видання.

З наведених причин використання інформаційних і рекламних текстів у зовнішньому оформленні книжок набуло значного поширення в світовій практиці. Серед оформителів книжок на Україні цей прийом не набув достатнього поширення, хоч видавництво «Техніка» використовує його досить часто. Тому цікаво проаналізувати цей досвід і порівняти його з іншими зразками. Вдало, наприклад, доповнюється текстом скороченого змісту композиція оправи книги Д. О. Стародуб «Азбука фотографії» (художники Р. С. Ойхман, О. Є. Кононов). Розташування тексту підкреслює вісь симетрії. Дрібний курсив виразно контрастує з великим шрифтом назви.

В інших обкладинках і оправах «Техніки» інформаційного тексту більше і шрифт застосовується значно більшого кеглю. Серед них бачимо низку виразних декоративних вирішень зовнішнього оформлення. Наприклад, як у книзі М. І. Нецепляев та ін. «Гидрозащита от взрывов угольной пыли в шахтах» (художник В. Б. Ленков) лицьовий і зворотний бік обкладинки вирішено у схожій композиції, і варіант, де вміщено інформаційний текст, безперечно декоративніший, виразніший, більш нарядний. Доцільним контрастом сприймається інформаційний текст на обкладинці книги Ю. М. Луньков, М. В. Хабер «Производство концентрированных калийных удобрений из полиминеральных руд» (художник Б. Л. Квашнев), прикрашений великими об'ємними літерами хімічної формули.

Чітке, ритмічне розташування інформаційного тексту доповнює трохи переобтяжену композицію обкладинки книги «Совершенствование хозрасчета в объединениях швейной промышленности» (художник В. І. Дібров). Переобтяженість є причиною деякого зниження художньої якості ряду композицій зовнішнього оформлення. Найбільш характерні два види. Перший — дається багато інформаційного тексту. Його кількість переходить ту межу, коли він перестає бути вишуканим легким компактним елементом композиції. Конфігурації набору іноді розширюються майже на всю обкладинку, шрифт інформаційного тексту вже не перегукується з розміром текстового шрифту у книзі. Другий вид — повтори слів з назви з метою підвищення загальної декоративності. Повторення, як правило, відбувається у збільшеному розмірі, іншому кольорі, з менш зручним розташуванням. Функціональна доцільність цього прийому часто буває спірною, хоч у більшості випадків такі обкладинки в цілому цікавіші, виразніші, ніж ті, що містять стандартні шрифтові вирішення. Проте і тут починає виявлятися тенденція до стандартизації прийому.

У серії довідників, наприклад, нижня частина оправ досить одоманітно заповнюється вертикально поставленими словами «довідник», і це не стільки похваляює, скільки переобтяжує композицію. Тим більше, що назви довідників занадто довгі.

Застосування повторів слів (і навіть літер) доцільне, коли з їх допомогою утворюється декоративна композиція, що якимось чином перегукується зі змістом книги і не огрублює, не перевантажує обкладинки. У книзі Є. Н. Сапожников «Двигатели внутреннего сгорания», на оправі повтори слів назви розташовано прямокутниками, що нагадують поршень, або циліндр, але вони строкаті (червона фарба), сперечаються з основною назвою, глушать її, перевантажують оправу.

За допомогою аналізу книг, що експонувались на міжнародних виставках у Москві, виявлено тенденцію до більш цілісних шрифтових груп у зовнішньому оформленні, до зближення букв по горизонталі аж до накладання знаків, їх зліплення, утворення лігатур. Відчутний вплив логотипів, каліграфічних композицій. Максимально зближують також рядки по вертикалі. Своєрідні вертикальні об'єднання знаків утворюють внутрішні композиційні

вісі, які тримають композицію. Внаслідок цього зовнішня конфігурація шрифтових груп може бути досить вільною.

Літери об'ємного накреслення з'єднують шляхом їх накладання на тінюві частини сусідніх знаків. У багатьох конкретних прикладах щільне розташування шрифта забезпечило більш цілісне, виразне, лаконічне оформлення. Серед книжок видавництва «Техніка» бачимо вдалі зразки згаданих композицій, наприклад, права книги А. А. Мартинюк та ін. «Динамика и устойчивость движения колесных транспортных машин» (художник Е. С. Блажчук). Але тут для видавництва існують ще невикористані великі можливості створення цікавих цілісних шрифтових композицій.

Захоплення новими шрифтовими вирішеннями обкладинок відсунуло на якийсь час предметно-тематичні, сюжетно-тематичні, символічні типи зовнішнього оформлення. Художники почали використовувати шрифт в полі малюнка. Наприклад, на обкладинці книги І. Е. Кулешов «Организация торговли в современных универсамах» вміщено назви відділів універмагу і товарів, низка обкладинок містить формули. Відносна новизна прийомів в окремих випадках мов би заслонила необхідність відточувати всі деталі шрифту, композиції, кольорового рішення, підпорядковувати їх вимогам високого художнього смаку.

На тлі згаданих явищ виділяється оформлення та художнє конструювання книги О. Ф. Розума «Таємниці друкарства» (художник Є. Ф. Сендзюк). У книзі оригінально вирішено композицію супровідних текстів. Вони набрані курсивом (без виключки) і якісно надруковані сірою фарбою. Супровідні тексти час від часу заміщують зовнішню колонку звичайного двоколонного набору. Колонтитули групуються на нижньому полі разом з колонцифрою. Макет книги відзначається цілісністю, єдністю шрифтових вирішень, композиційних прийомів.

Можна було б відзначити багато оригінальних титульних аркушів, авантитулів, початкових полос, змістів, останніх сторінок книг видавництва «Техніка». Цілісністю й оригінальністю відзначається, наприклад, оформлення книжки З. Л. Рабинович, В. А. Паманаскас «Типовые операции в вычислительных машинах» (художник В. І. Дібров).

Художники видавництва «Техніка» вперше у видавництвах, що випускають науково-технічну літературу, почали приділяти серйозну увагу внутрішньому оформленню кожної книги, зокрема рубрикації, довідковим елементам. Майже всі титульні аркуші, елементи початкових і кінцевих сторінок, змістів робляться шляхом виклеювання шрифтів, сучасних рисунків, цифр, включення окремих зображувальних елементів у сполученні з наборними шрифтами. Є чимало цілком оригінальних, вдалих прикладів цілісного та виразного внутрішнього оформлення. Завдяки цьому досягнуто більш тісного зв'язку внутрішнього та зовнішнього оформлення. У зв'язку з активізацією рубрикаційного членування книги, більш чіткої і виразної побудови змістів збільшилася читабельність видань. Художники наочно продемонстрували можливі шляхи розвитку мистецтва внутрішнього оформлення технічної книги. Книги містять бага-

то нового у композиційних побудовах елементів, розширюють уявлення про можливість пошуків нових цікавих варіантів. Досвід «Техніки» у цій галузі корисний для інших видавництв, заслугове окремого аналізу. Разом з тим трапляються випадки механічного перенесення шрифту з обкладинки на титул, огрублення титульного аркуша занадто важкими елементами. Спираючись на цінний власний досвід, художникам слід більше відточувати, контролювати вимогами смаку всі композиції внутрішнього оформлення.

Разом з безперечним новаторством у внутрішньому оформленні книжок почали з'являтися деякі повтори прийомів, наприклад, активне побільшення цифр (номери розділів, частин, глав). Більшість книжок в оправах мають мальовані форзаци, які значно поживляють оформлення видань. Більш вдалі форзаци створено з урахуванням кращих традицій книжкового оформлення. Зображальні елементи декоративно інтерпретовані, сполучені у певних ритмах, створюють своєрідний орнаментальний візерунок, відтворені м'якими кольорами фарб, як, наприклад, у книгах Б. К. Кравець та ін. «Пневмоавтоматика в системах контролю и управления», А. Х. Булаєнко «Планирование и организация торговой рекламы». Нерідко на форзаци вміщують великий технічний рисунок без будь-якої графічної декоративної інтерпретації і відтворюють жорсткими фарбами, як це зроблено, наприклад, у книзі «Упрочение деталей лучом лазера». Форзаци починає глушити інші елементи зовнішнього та внутрішнього оформлення, випадати з книжкових масштабів, з цілісної системи оформлення. Враховуючи шрифтове перевантаження зовнішнього оформлення книжок, про яке йшлося вище, не доцільно завантажувати ще й форзаци повтором заголовку, як це зроблено в книжках І. К. Марченко, Є. І. Мошкевич «Производство стальных слитков полунепрерывным литьем» або Р. Л. Григорян та ін. «Анализаторы характеристик радиоэлектронных устройств».

Відзначені недоліки оформлення книг частково пояснюються захопленням відкритими можливостями шрифтових вирішень, а також безсумнівними удачами, що притупило контроль.

Publicity and information texts are widely used as a means of functional and composition enrichment of outward design. Composition means are widened due to the usage of a more close arrangement of title and subtitle type, exposition of inner axis. Clear-cut division of a book, originality of rubrications, reference elements, individualization of a book design are essential factors to make a publication more expressive and effective.